

XIII. Hafta: Teknoloji, Kültür ve Siyaset

(Hans Oberdiek, Mary Tiles, *Teknoloji Kültürü* 5. Bölüm)

Daha önceki derslerde tartışmış olduğumuz çelişkili görüşler (iyimser ve kötümser yaklaşımlar) teknolojinin çağdaş dünyadaki yeri, doğası konusunda ciddi bir biçimde hedeften sapmış ve merkeze hiç dokunmadan merkez hakkında yargı ve öngörülerde bulunmaktan öteye geçememişlerdir. Bu nedenle, teknolojiye dair çok daha radikal ve kapsayıcı bir yaklaşıma ihtiyaç belirginleşmiş durumdadır. Oberdiek ve Tiles bunun için teknolojiye daha gerçekçi bakmamız gerektiğini belirterek, bu doğrultuda da onun toplumsal, kültürel, politik yapılarla ilişkisini analiz etmeyi savunurlar. Kitabın ikinci bölümünde özellikle teknolojinin toplumsal normlar, değer yargıları, güç ilişkileri ve olgularla ilişkisi tartışılırken teknolojinin bu yapılar aracılığıyla nasıl cisimleştiğine dikkat çekilmişti. Burada daha çok teknolojinin kültür ve politika ile olan bağı tartışılacaktır.

Kitap, ilk olarak insan varlığı ve kültür arasındaki ilişkiyi tartışır. İnsanın kültürel bir varlık oluşunun zorunluluğundan söz eder. Eğer Aristoteles'in *Politika* I. Kitap'ta işarete ettiği üzere insan bir *zoon politikon* yani politik bir canlı ise ve onun toplumsallığı doğal bir gereksinim ve zorunluluk ise bu durumda insanın kültürel olarak şekillenmesini de bu zorunluluktan ayrı düşünemeyiz. Toplumsal ve kültürel etkinliklere katılmayan ya hayvan olabilir ya da Tanrı derken Aristoteles insanın bu etkilere aidiyetini vurgulamaktadır. Dolayısıyla insan olmak toplumsal ve kültürel etkinliklerle gerçekleşir. Ancak burada kültürden ne anladığımız önemlidir. Düşünürlerin kültür konusunda sabit ve net bir görüşü yoktur. Kültürel olanı sınıflama ya da hangi etkinliklerin doğrudan kültürü oluşturduğu tartışmalı bir meseledir. Elbette insan kültürle de hep mücadele içindedir. Onunla uzlaştığı kadar karşı çıktığı şeyler de mevcuttur. Kimilerine göre kültür oluşturucuları entelektüel ve sanatsal etkinliklerdir. Bu anlamda teknoloji daima bir araç ya da dolayım olarak ve dolayısıyla da ikincil/alt bir değere sahiptir. Başka bir yaklaşım açısından ise kültür, bütün uygulamalara, sanat form ve temsillerine atıf yapar; bu uygulama, form ve temsiller onlarla oluşan iktisadi, siyasi ve teknolojik temelden soyutlanarak düşünülürler.

Ancak Oberdiek ve Tiles, Clifford Geertz'in kültür tanımını daha tatmin edici bulmaktadır: Kültür, simgelerde cisimleşen anlamların tarihsel olarak aktarılan modelini anlatır. Miras alınan bir kavramlar sistemi insanların iletişimle, kalıcı kılarak, hayatla ilgili bilgi ve kavrayışlarını geliştirerek simgesel biçimlerde ifade edilmiştir. Geertz'in kültür tanımı özellikle kitabın ikinci bölümünde gördüğümüz teknolojinin değer yargılarını cisimleştirme

anlayışına uygun düştüğü için kabul görmektedir. Diğer yandan bu tanımın temel sorunu da sınırlılık değil midir? Çünkü simgeselleşene ve kavramsal olana yoğunlaştığımızda adeta toplumsal olanın kendi somut ve amprik içeriğinden uzaklaşıp salt zihinsel olana odaklanıyor gibiyizdir. Kültürü sadece belli konulardaki söylenceler ya da ifadelerle sınırlayamayız o aynı zamanda bizim yapıp etmelerimizin temel formlarını, tarzlarını da oluşturur ve onlar tarafından şekillendirilir de.

Bir halkın kültürel hayatı, pek çok farklı formda biçimlenir, cisimleşir ve yansıtılır. Bir dizi uygulama, otorite ilişkisi, kurum, alışkanlık, gelenek, değer ve tutumdan oluşur. Sanattan, dile, siyasi ilişkilerden ekonomiye, dine, spora kadar her yerde ve her şeyde etkinleşir. Kültürü var eden ve değiştirip dönüştüren önemli dinamiklerden biri de *uygulamalar*dır. Neyin nasıl ve nerede uygulandığı ya da etkisini yitirdiği söz konusu değişimi biçimlendirir. Bu anlamda teknolojinin kültürle olan yakın ilişkisi bir kez daha net olarak görünür. Alet, aygıt yahut da tekniklerin kullanımı, onların toplumsal, bireysel, grupsal edim ve yetilerdeki belirginliği yadsınamayacak denli çoktur. Dolayısıyla teknolojinin politik yaşam da dâhil olmak üzere kültürün hemen hemen her alanında rolü büyüktür. Bunun için, neyin kültür olduğu neyin olmadığını netleştirmenin mümkün olmadığını kabul etmekle başlayabiliriz. Kitap bu amaçla iki temel alan belirlemiş ve bu alanlarda teknoloji ve kültür ilişkisini örnekleme yoluna gitmiştir. Bunlar: İç politika yaşamı ve Birinci Dünyadan, Üçüncü Dünya ülkelerine teknoloji transferi meselesidir.

İlk olarak 20. yy. sonunda teknoloji-toplum, teknoloji-kültür, teknoloji-politika iç içe geçmiştir. Teknolojik aygıtlar ve çeşitli türden sistemler bu konuda belirleyici ve biçimlendirici olurlar. İnsan da bir biçimde onu kuşatan çevreye özgü, teknik donanımı, teknolojiyi yansıtır kendi yaşamında. Bu etkileme ve etkilenme ilişkisini çoklu biçim ve özneleri açısından incelediğimizde ilk olarak politik tavır ve yaşamın teknolojiye etkisinden söz edebiliriz. Bunu en çok da askeri teknolojinin gelişiminde görüyoruz. Nükleer bombalar, denizaltılar, radara yakalanmayan uçaklar politik amaçlar olmasaydı asla icat edilmeyecekti. Ancak sadece askeri stratejiler, ordu silah seçimi ile sınırlayamayız bu etkiyi Devlet faktörü de önemlidir. Devletin teknolojinin girişini geliştirmesi, onu ulusal itibarı desteklemesi için kullanması, iç ve dış güvenliği sağlamak için kullanması teknolojinin araştırma alanlarını ve gelişimini etkiler.

Yine hukuki kararlar da teknolojinin kullanılması ve anlaşılmasına yön verebilir. Mesela devlet organlarının telefon konuşmalarını dinlemek için mahkeme kararı çıkartma

gereğinin olması bunun zamanla telekomünikasyondaki gelişmeleri arttırması ve dinleme konusunda farklı esnemelerin yaratılabilmesi için farklı aygıt ya da alet kullanımı gibi.

Devlet iyi bir teknoloji tüketicisidir. Asker ve polis teknolojisine harcanan miktarlar bunun en açık göstergelerinden biridir. Devletin salt askeri amaçlar doğrultusunda değil de büyük teknolojik yenileme ve geliştirme projeleri doğrultusunda da önemli bir etkisi vardır. Bu amaçla devletin teknolojik gelişimi bir yandan desteklemesi üniversite, araştırma kurumları ve ticari yaklaşımı olan birlikler yoluyla dolaysız olarak finanse ettiğini diğer yandan ise vergiler yoluyla daha edilgin bir yerden sağladığını söyleyebiliriz. Devlet işe karışınca politik ilgi ve çıkarlar neyin finanse edilip neyin edilemeyeceğini belirlemekte çok daha etkin olurlar. Devlet, hükümet ve politikayı soyut birimler değil de bireyler ya da gruplardan oluşan yapılar olarak anlarsak bu durumda her birinde teknolojik gelişmeye dair temel yargıların olduğundan da söz edebiliriz. Dolayısıyla eğer devletin ve politikanın teknolojiyi nasıl etkilediği ve nasıl etkilendiğini ciddi bir biçimde araştırmak istiyorsak bunun için özgül toplum, birlik ve gruplarla ilgilenmeliyiz. Kitapta güzel bir örnek var bu konuda: Genç hamileliğe çözüm olarak üretilen Norplant adında bir aparatın kullanımında Afrikalı-Amerikalılar bu aletin ardında yatan nedenin ırkçı olduğunu, aslen beyazların azınlıklardan korunması amacıyla üretildiğini iddia ederler. Dolayısıyla teknoloji konusunda hep bu ikilemi yaşayabiliriz. Çünkü o, kültürel bir oluşumdur.

Elbette teknoloji de devleti ve politik alanı etkiler. Nükleer silahlara sahip bir ülkede sahip olmayanlara oranla çok daha kompleks, zor sorunlar ve bu nedenle daha çok baskı olabilir. Yine kitapta kablolu TV kullanımı ve onun nasıl kıyıda köşede kalmış insanları, grupları kamusalın içine çektiği örnek verilmektedir. İster kültürel olsun isterse politik, değer yargılarının kamusal erişime açılması, dil ve ifadenin baskın bir dolaşım ve örgütlenme ve hatta kışkırtma aracına ve alanına dönüşmesi meselelerin şiddetlenmesinde etkindir. Politik olanın insana özgü pek çok şeyi korku, umut, beklenti... vs. açıkça ve hatta bağırarak ifade etmesine karşın teknoloji sessizdir. O ne söyleyecekse adeta gömülü bir dille sessizce söyler ve geriye çekilir. Bu nedenle de asla politik olayların odağı olmaz, odak olarak gösterilmez de. Bunun ardında yatan **2 neden vardır**: Çoğumuzun teknolojiyi salt araçsal bir yaklaşımla algılıyor olmamız ve ideolojilerin çoğunlukla şeylerde örtük olarak kendini var etmesi ve sürdürmesidir. Teknolojide örtük olarak bulunan değer yargıları, çıkar ve ideolojiler bizi kuşatan gündelik hayatın bir parçasıdır. Gündelik akışın körlüğünde ve duyarsızlığında çoğunlukla fark edilmeden kalmaları gizlenme yoluyla olmaktadır. Teknolojinin politik ve kültürel varoluşu gündelik sıradanlıkta kendini bildiremez.

Peki, bu gizlenen değer yargıları nasıl kamuya açılabilir ve tartışma konusu yapılabilir? *Eğer teknoloji yaşam tarzlarımızı belirliyorsa, kim olduğumuzu olduğu gibi kim olmayı istediğimizi de yansıtıyorsa ve dünyayla ilişkimize aracılık ediyorsa bu durumda hangi amaçlarla hangi teknolojilerin geliştirildiği konusu bir demokrasinin temel sorunu olmalıdır.* Çağdaş uygarlığın politik yapıyla karşılaşan temel sorunları **nötr teknolojiler** olarak gösterir kendini. Bu açıkça, bir **teknoloji politikasına ve demokratik yerleşime** olan gereksinimi ortaya koymaktadır. Kitapta Winner'ın bunu nasıl üç biçimde ele aldığına yer verilmekte: **1) Temsilsiz yenileşme olmaz, 2) Politik düşünce olmadan mühendislik olmaz, 3) Amaçsız araç olmaz.** Bunlardan ilkinde göre sağlıklı bir demokrasinin hem politik anlamda hem de mağaza ya da Pazar düzeyinde teknolojik yeniliğin temsiline izin vermesini anlatıyor. Çünkü çoğunlukla alıcı ve kullanıcının temel değer yargıları farklıdır. Bu nedenle temsil yoluyla bu konuda daha esnek ve uzlaşımçı bir tavır sergilenebilir. İkincisinde temel mesele, teknolojik yenilenmenin özelle ilgili olmasıdır. Kamusal ve özel arasında keskin bir ayrıma vurgu yapılır burada. Ancak bu ayrımda mutlaklık korunamaz. Dolayısıyla uygulamalı bilim ya da mühendisliğin salt özel çıkarlar alanında gerçekleşmesi ve politik olandan tecridi mümkün değildir. Üçüncüsünde ise vurgulanan teknobilimin politik ve ahlaki sorumluluğu taşıma gereğidir. Eğer araç, alet ya da sistemler amaçlarından sapar ve salt araç olarak iş görürse her tür duygu, arzu ve çıkarın aracı olabilirler. Bu da tehlike üreten ve riskli bir durumdur.

Teknoloji, politik iktisat ve kültür ilişkisinin çözümlenmesinde **otomobil** iyi bir örnektir. Tüm bu anlatılanların karmaşık yapısı bu örnekte netleşecektir. Bireyciliğin değer yargıları, hareketlilik, gizlilik ve denetim otomobilde güç ve görkem kazanır. Otomobil ne işe yarar? Sorusuyla başlayalım: İstedığımız yere gidebilme özgürlüğü, kente uzak yaşayabilme, özdenetim, ...vs. Otomobillerin gittikçe yaşamlarımızda baskınlaşması ve çevremizi kuşatması da onları doğal ve sıradan akışın adeta parçası haline getirmiştir. Bu, otomobil merkezci taşımacılığın dünya çapında yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda nasıl olup da otomobilin politik bir olgu olmadığını söyleyebiliriz ki? Otomobil taşımacılığı tüketici tercihi, serbest girişim ve teknik zorunluluklardan çok daha fazlasına işaret eder. Özellikle devletin bu yaygınlaşmayı desteklemesi ve bu desteği de elde ettiği fayda ile pekiştirmesi gerekir.

Sadece bireysel olarak otomobil kullanımı değil toplu taşımanın da gelişmesi, yaygınlaştırılması ardında mutlaka siyasi ve iktisadi hedefler, çıkarlar taşır. Teknoloji kendi kendini motive eden bir şey değildir. Otomobil sıradanlaşarak, doğal bir gereksinim gibi

kendini hissettirerek ve de kültürel bir önem arz ederek kendini meşrulaştırır. Ama tüm bunları basit bir hurda yığını yapamaz. **Devlet, politika, ekonomi, bireysel ve kolektif** gereksinimler, kültürel oluşumlar... vs. hepsi etkindir.

Bir diğer sorun da teknoloji transferidir. Birinci Dünya ülkelerinden Üçüncü Dünya ülkelerine bir transferdir; bu. Ama teknoloji her zaman bir kültürden bir diğerine transfer edilmiştir. Buna ilişkin olarak Oberdiek ve Tiles'in görüşü kitabın 4. Bölümünde öne sürdükleri bir sav çerçevesinde belirginleşir: *Evensel teknoloji yoktur*. Aksine teknoloji özgül bir şeydir ve kendi içinde uzlaşım, çelişki ve toplumsal çözümlere sahiptir. Ancak bu pek de kabul gören bir yaklaşım değildir. Çünkü Batı ülkeleri ya da gelişmiş ülkelerin ileri teknolojiye sahip olması ve gelişmemiş olan ülkeleri de bu teknolojiyi ölçüt olarak konumlandırması, pazarı bu şekilde canlı tutması için uygun bir görüş değildir; bu. Ancak her ne olursa olsun teknoloji bir toplumdan diğerine transfer edilebilir bir şeydir. Buna teknolojik gen adı veriliyor. Fakat bir toplumdan diğerine giden bu gen öncelikle o toplumun kültür, politika, ekonomi, gibi temel yapılarıyla ilişkilenecek ve kendini orada bazen uzlaşma bazen asimilasyon bazen zarar veren bir baskınlık bazense bir mücadele biçiminde gerçekleştirmek, başkalaştırmak zorundadır.